

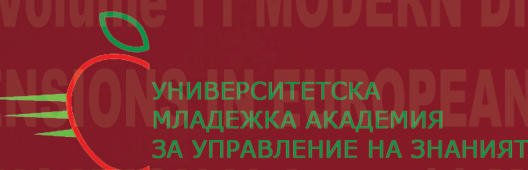
Volume

11

MODERN DIMENSIONS in EUROPEAN EDUCATION

**UNIVERSITY OF LIBRARY STUDIES
AND INFORMATION TECHNOLOGIES**

**UNIVERSITY YOUTH
KNOWLEDGE ACADEMY**

MODERN DIMENSIONS

in **EUROPEAN EDUCATION**

AND **RESEARCH AREA**

PROCEEDINGS

Volume 11

ЗА БУКВИТЕ
О ПИСМЕНОСТЪ

**СЪВРЕМЕННИ ИЗМЕРЕНИЯ
НА
ЕВРОПЕЙСКОТО ОБРАЗОВАТЕЛНО
И
НАУЧНО ПРОСТРАНСТВО**

**Том 13
2025**

**MODERN DIMENSIONS
IN
THE EUROPEAN EDUCATIONAL
AND
RESEARCH AREA**

**Volume 13
2025**

Сборникът и научната конференция са реализирани в рамките на проект „Ежегоден пътуващ научен семинар с международно участие „Съвременни измерения на европейското научнообразователно пространство“ по Договор № ПЧФНП-2025-06 от 21.03.2025 г. с научен ръководител гл. ас. д-р Ива Стоилова Костадинова по вътрешен конкурс за разработка на проекти за издаване на научни трудове по Наредбата за условията и реда за оценката, планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художественотворческа дейност на Министерството на образованието и науката на Република България.

Всички доклади са изцяло авторски, изразените мнения са на авторите.

**СЪВРЕМЕННИ ИЗМЕРЕНИЯ
НА
ЕВРОПЕЙСКОТО ОБРАЗОВАТЕЛНО
И
НАУЧНО ПРОСТРАНСТВО**

БЪЛГАРО-ТУРСКИ КУЛТУРНИ ОБЩУВАНИЯ

**СБОРНИК С ДОКЛАДИ
ОТ ДЕВЕТНАДЕСЕТИ МЕЖДУНАРОДЕН ПЪТУВАЩ СЕМИНАР
НА УниБИТ,
ПРОВЕДЕН В ГР. АЙВАЛЪК, ТУРЦИЯ**

25 – 31 май 2025 г.

**Академично издателство „За буквите – О писменехъ“
София • 2025 • Sofia**

СЪДЪРЖАНИЕ

ПОЗДРАВИТЕЛНИ АДРЕСИ	11
----------------------------	----

ПЛЕНАРНА СЕСИЯ

Стоян Денчев, Диана Стоянова. РОЛЯТА НА ТУРЦИЯ В УСЛОВИЯТА НА ПОЛИТИЧЕСКАТА ДИНАМИКА В СВЕТА. ЗАТИШИЕ ПРЕД БУРЯ.....	23
---	-----------

Боряна Бужашка, Ваня Добрева. БЪЛГАРСКИТЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ МАРШРУТИ В РЕПУБЛИКА ТУРЦИЯ	29
---	-----------

СЕКЦИЯ 1.

БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ, ПЕЧАТНИ КОМУНИКАЦИИ И УПРАВЛЕНИЕ НА ЗНАНИЯТА

Мюмюн Тахиров. СВОБОДА, ПОЗНАНИЕ И ЗНАНИЕ – СИНЕРГИЧНО ЕДИНСТВО	39
--	-----------

Елена Савова. ЕЛЕКТРОНЕН ОПИС И ДИГИТАЛНА ХУМАНИТАРИСТИКА: НОВИ ПОДХОДИ В ИЗСЛЕДВАНЕТО НА СЛАВЯНСКИТЕ КИРИЛСКИ СТАРОПЕЧАТНИ КНИГИ	47
--	-----------

Христина Богова, Деница Младенова. СТИМУЛИРАНЕ НА СЪТРУДНИЧЕСТВОТО МЕЖДУ АКАДЕМИЧНИ ИНСТИТУЦИИ И БИЗНЕСА ЧРЕЗ НАУКА, ТЕХНОЛОГИИ И ИНОВАЦИИ.....	55
--	-----------

Веселин Чантов. ПРАКТИЧНИ АСПЕКТИ НА ВНЕДРЯВАНЕТО НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В РАБОТАТА НА БИБЛИОТЕКИТЕ	62
---	-----------

Красимира Александрова, Инна Димитрова. УЧАСТИЕ НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ В ПРОЕКТ „ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНИ МЕТОДИ И СРЕДСТВА ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА РЪКОПИСНИ ПАМЕТНИЦИ“	69
--	-----------

Стелиана Йорданова. ИНТЕГРИРАН МОДЕЛ ЗА АКАДЕМИЧНО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ. В ТЪРСЕНЕ НА ОБЩНОСТНИТЕ ДЕТЕРМИНАНТИ МЕЖДУ НАУЧНИТЕ ИНОВАЦИИ И СЪХРАНЯВАНЕТО НА КУЛТУРНАТА ИДЕНТИЧНОСТ	76
---	-----------

Поли Муканова. ЛИЧНАТА БИБЛИОТЕКА НА БАЛТАЗАР БОГИШИЧ	88
--	-----------

Надежда Томова. ПОНЯТИЯТА „МИТ“ И „СВРЪХЕСТЕСТВЕНО“ В СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА.....	94
---	-----------

Станислава Чолова. ВЛИЯНИЕТО НА ПОКОЛЕНИЯ Х, Y И Z ВЪРХУ ТЕХНОЛОГИЧНОТО РАЗВИТИЕ НА ЕВРОПЕЙСКОТО ОБРАЗОВАТЕЛНО ПРОСТРАНСТВО	99
--	-----------

Милка Петрова. ЛИДЕРСТВО В ОБРАЗОВАНИЕТО ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА КВАНТОВАТА ТЕОРИЯ: СИНЕРГИЯ, НЕСИГУРНОСТ И ПОТЕНЦИАЛ	104
---	------------

Елисавета Цветкова. ОПТИМИЗИРАНЕ НА БИБЛИОТЕЧНИТЕ УСЛУГИ ЧРЕЗ ВКЛЮЧВАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ.....	112
---	------------

Ларс Арнолд Ритер. ИЗПОЛЗВАЕМОСТ НА СИСТЕМИТЕ ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА ОБУЧЕНИЕТО В ОБРАЗОВАНИЕТО ЗА ВЪЗРАСТНИ: КЛЮЧОВИ ФАКТОРИ ЗА УСПЕХ	119
---	------------

Ясена Чантова. ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ КАТО РАЗКАЗВАЧ: / THE ROAD И БЪДЕЩЕТО НА ЛИТЕРАТУРНАТА КРЕАТИВНОСТ	127
--	------------

Ангел Георгиев. ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ – ЧАСТ ОТ СЪВРЕМЕННИТЕ ОБЩЕСТВЕНИ КОМУНИКАЦИИ	134
--	------------

Мария Гуркова. ФОРМИРАНЕ НА ИНФОРМАЦИОННА И КОМУНИКАТИВНА КУЛТУРА НА СТУДЕНТИТЕ В ИНСТИТУЦИИТЕ ЗА ВИСШЕ ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ	139
--	------------

СЕКЦИЯ 2. КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

Венцислав Велев. ПОГЛЕД ВЪРХУ КУЛТУРНАТА ИДЕНТИЧНОСТ КАТО СТРАТЕГИЧЕСКИ РЕСУРС: БЕЛЕЖКИ, СВЪРЗАНИ С НОВИ МОДЕЛИ ЗА АКАДЕМИЧНО ПАРТНЬОРСТВО	149
---	------------

Румен Драганов. КОГНИТИВЕН АНАЛИЗ НА БРОЯ НА ПЪТУВАНИЯТА НА БЪЛГАРСКИ ГРАЖДАНИ В СТРАНАТА И ЧУЖБИНА ЗА ПРИЛАГАНЕ В ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ТУРИЗЪМ.....	158
---	------------

Искра Цветанска. НОВОВЪЗНИКВАЩИ ТЕНДЕНЦИИ И ИНОВАЦИИ В ОПАЗВАНЕТО НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО.....	166
--	------------

Евгени Велев. ЕМОЦИОНАЛНО-ВИЗУАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ПРАВОСЛАВНОХРИСТИЯНСКИТЕ И ОСМАНОИСЛЯМСКИТЕ КУЛТУРНИ И ХУДОЖЕСТВЕНИ ТРАДИЦИИ И ПРАКТИКИ ПРЕЗ КЪСНОТО СРЕДНОВЕКОВИЕ И ПРОБЛЕМЪТ ЗА МИНАЛОТО И ПАМЕТТА	173
---	------------

Калин Стоев. ЕПИГРАФСКИТЕ ПАМЕТНИЦИ КАТО ИЗВОР ЗА ВОЕННОАДМИНИСТРАТИВНИТЕ ПРОМЕНИ НА БАЛКАНСКИТЕ ПРОВИНЦИИ (ВТОРАТА ПОЛОВИНА НА II В.)	182
---	------------

Нарцис Торбов. ВЪРХОВЕ ОТ КОПИЯ ОТ БЪЛГАРИЯ ОТ ПЪРВАТА ПОЛОВИНА НА II В. ПР. ХР., ПРИТЕЖАВАЩИ ОСОБЕНА ФОРМА НА ОСТРИЕТО	188
--	------------

София Василева. СИЛАТА НА СИМВОЛИТЕ. КАЗАНЛЪК – МАЛКИЯТ ГРАД С ГОЛЯМО КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО	193
---	------------

Вера Бонева. „МЪЛЧАЛИВ УЧИТЕЛ НА ПОКОЛЕНИЯТА“: МЕМОРИАЛНИЯТ МУЗЕЙ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ В СЕЛО КЪКРИНА.....	199
--	------------

Арсини Колев. ЕВРОПЕЙСКИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ВОЕННАТА ПАМЕТ: БЪЛГАРИЯ И БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ (1912 – 1913) ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО И ОБРАЗОВАНИЕТО	208
--	------------

Антоний Станимиров. ПАМЕТТА ЗА БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ: ГЕРОИЗЪМ И ИДЕАЛИ	212
--	------------

Светла Шапкалова. С ДУХОВНО СЪРЦЕ НА ПОКЛОНЕНИЕ КЪМ СВЕТА БОГОРОДИЦА В ЕФЕС.....	219
---	------------

Тина Петрова. ПОПУЛЯРИЗИРАНЕ НА НАЦИОНАЛНОТО АУДИО-ВИЗУАЛНО НАСЛЕДСТВО ЧРЕЗ ИНТЕРНЕТ ПЛАТФОРМИ.....	230
--	------------

СЕКЦИЯ 3. ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ И ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ

Даниела Павлова, Панайот Гиндев, Иванка Павлова. ИЗСЛЕДВАНЕ НА НОРМАТИВНИТЕ ДОКУМЕНТИ, НАЦИОНАЛНО И ЕВРОПЕЙСКО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО, ОПРЕДЕЛЯЩИ ИЗПОЛЗВАНЕТО НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ.....	239
Детелина Витанова. РОЛЯТА НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ В ОПТИМИЗАЦИЯТА НА ОБРАЗОВАТЕЛНИТЕ ПРОЦЕСИ.....	252
Деница Димитрова. ЧОВЕК 2.0: ИЗКУСТВОТО ДА СЕ АДАПТИРАШ В ЕПОХАТА НА AI	259
Моника Игнатова. ЕКОЛОГИЯ НА НАСИЛИЕТО В СОЦИАЛНИТЕ МРЕЖИ: ПРАКТИКИ, КОНТЕКСТИ И ГРАМАТИКА НА ОНЛАЙН ВРЕДАТА	252
Арно Оннен. КАК КОМПЕТЕНЦИИТЕ ЗА ДИГИТАЛНИТЕ И ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ ТЕХНОЛОГИИ ВЛИЯТ ВЪРХУ ИНОВАЦИИТЕ И СЪТРУДНИЧЕСТВОТО В ОРГАНИЗАЦИИТЕ, ПРЕМИНАВАЩИ ПРЕЗ ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦИЯ	276
Малте Шулер. ФАКТОРИ ЗА УСПЕХ НА ЦИФРОВИЯ БРАНДИНГ В СОЦИАЛНИТЕ МЕДИИ	282

СЕКЦИЯ 4. СИГУРНОСТ И ОТБРАНА

Пламен Теодосиев. РИСКОВЕ ОТ ВЪВЕЖДАНЕТО НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ДИПЛОМАТИЧЕСКАТА ДЕЙНОСТ. ВЪЗМОЖНИ МЕТОДИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ	289
Йордан Деливерски. ПЪТЯТ НА БЪЛГАРИЯ КЪМ ЕВРОЗОНАТА. ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА	296
Мартин Захариев, Панайот Гиндев, Даниела Павлова. ПРАВНА И ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА ЗА ДОКЛАДВАНЕ НА НАРУШЕНИЯ НА СИГУРНОСТТА НА ЛИЧНИТЕ ДАННИ: АНАЛИЗ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ИЗИСКВАНИЯ И НАЦИОНАЛНИТЕ МЕХАНИЗМИ ЗА ПРИЛАГАНЕ	302
Ралица Йотова. ОТКЛОНЕНИЯ НА ИНФОРМАЦИЯТА И ТЯХНОТО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ ОБЩЕСТВЕНИТЕ НАГЛАСИ: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИНФОРМАЦИОННАТА КУЛТУРА В ПОГРАНИЧНИ РАЙОНИ	311
Стоян Боянов. ИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЯ НА ВЪТРЕШНАТА СИГУРНОСТ В КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ (1879 Г.): ПЪРВИ УПРАВЛЕНСКИ ПРАКТИКИ В СИГУРНОСТТА	319

CONTENTS

WELCOMING ADDRESSES.....	11
--------------------------	----

PLENARY SESSION

Stoyan Denchev, Diana Stoyanova. THE ROLE OF TURKEY IN THE CONDITIONS OF POLITICAL DYNAMIC IN THE WORLD. CALM BEFORE THE STORM.....	28
--	----

Boryana Buzhashka, Vanya Dobрева. BULGARIAN CULTURAL AND HISTORICAL ROUTES IN THE REPUBLIC OF TURKEY	36
---	----

SECTION 1. LIBRARY SCIENCE, PUBLIC COMMUNICATIONS AND KNOWLEDGE MANAGEMENT

Myumyun Tahirov. FREEDOM, COGNITION AND KNOWLEDGE – A SYNERGIC UNITY	46
---	----

Elena Savova. ELECTRONIC CATALOGUE AND DIGITAL HUMANITIES: NEW APPROACHES TO THE STUDY OF SLAVIC CYRILLIC EARLY PRINTED BOOKS.....	54
---	----

Hristina Bogova, Denitsa Mladenova. FOSTERING COOPERATION BETWEEN ACADEMIC INSTITUTIONS AND BUSINESS THROUGH SCIENCE, TECHNOLOGY AND INNOVATION	61
--	----

Veselin Chantov. PRACTICAL ASPECTS OF IMPLEMENTING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN LIBRARY OPERATIONS	68
---	----

Krasimira Aleksandrova, Inna Dimitrova. PARTICIPATION OF THE NATIONAL LIBRARY “ST. ST. CYRIL AND METHODY” IN THE PROJECT “INTERDISCIPLINARY METHODS AND TOOLS FOR RESEARCH OF MANUSCRIPT MONUMENTS”	75
--	----

Steliana Yordanova. AN INTEGRATED MODEL FOR ACADEMIC INTERACTION IN SEARCH OF GENERIC DETERMINANTS BETWEEN SCIENTIFIC INNOVATIONS AND CULTURAL IDENTITY	87
--	----

Polly Mukanova. THE PRIVATE LIBRARY OF BALTAZAR BOGISHICH	93
--	----

Nadezhda Tomova. THE CONCEPTS OF “MYTH” AND “SUPERNATURAL” IN MODERN BULGARIAN LITERATURE.....	98
---	----

Stanislava Cholova. THE IMPACT OF GENERATIONS X, Y, Z ON THE TECHNOLOGICAL DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN EDUCATIONAL AREA.....	103
---	-----

Milka Petrova. LEADERSHIP IN EDUCATION THROUGH THE LENS OF QUANTUM THEORY: SYNERGY, UNCERTAINTY, AND POTENTIAL.....	111
--	-----

Elisaveta Tsvetkova. OPTIMISING LIBRARY SERVICES BY INCORPORATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE	118
--	-----

Lars Arnold Ritter. USABILITY OF LEARNING MANAGEMENT SYSTEMS IN ADULT EDUCATION: KEY SUCCESS FACTORS.....	126
Yasena Chantova. ARTIFICIAL INTELLIGENCE AS A NARRATOR: <i>I THE ROAD</i> AND THE FUTURE OF LITERARY CREATIVITY	133
Angel Georgiev. ARTIFICIAL INTELLIGENCE – PART OF MODERN PUBLIC COMMUNICATIONS	138
Maria Gurkova. FORMATION OF INFORMATION AND COMMUNICATION CULTURE OF STUDENTS IN HIGHER PROFESSIONAL INSTITUTIONS	146

SECTION 2. CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE

Ventzislav Vele. A PERSPECTIVE ON CULTURAL IDENTITY AS A STRATEGIC RESOURCE: NOTES RELATED TO NEW MODELS FOR ACADEMIC PARTNERSHIP	157
Rumen Draganov. COGNITIVE ANALYSIS OF THE NUMBER OF TRAVELS OF BULGARIAN CITIZENS IN THE COUNTRY AND ABROAD FOR APPLICATION IN EDUCATIONAL TOURISM.....	165
Iskra Tsvetanska. EMERGING TRENDS AND INNOVATIONS IN CULTURAL HERITAGE CONSERVATION	172
Evgeni Vele. MOTIONAL-VISUAL DIMENSIONS OF OTTOMAN-ISLAMIC AND ORTHODOX-CHRISTIAN CULTURAL AND ARTISTIC TRADITIONS AND PRACTICES DURING THE LATE MIDDLE AGES AND THE PROBLEM OF THE PAST AND MEMORY	181
Kalin Stoev. EPIGRAPHIC MONUMENTS AS A SOURCE FOR THE MILITARY-ADMINISTRATIVE CHANGES IN THE BALKAN PROVINCES (SECOND HALF OF THE 2 ND CENTURY AD)	187
Nartsis Torbov. SPEAR POINTS FROM BULGARIA FROM THE FIRST HALF OF THE 2 ND C. BC, HAVING A PARTICULAR SHAPE OF THE BLADE	192
Sofia Vasileva. THE POWER OF SYMBOLS. THE CASE OF KAZANLAK – A SMALL TOWN WITH A GREAT CULTURAL AND NATURAL HERITAGE	198
Vera Boneva. “SILENT TEACHER OF GENERATIONS”: THE MEMORIAL MUSEUM OF VASIL LEVSKI IN THE VILLAGE OF KAKRINA.....	207
Arsini Kolev. EUROPEAN DIMENSIONS OF MILITARY MEMORY: BULGARIA AND THE BALKAN WARS (1912 – 1913) THROUGH THE LENS OF CULTURAL HERITAGE AND EDUCATION	211
Antoni Stanimirov. MEMORY OF THE BALKAN WARS: HEROISM AND IDEALS	218
Svetla Shapkalova. WITH A SPIRITUAL HEART OF WORSHIP TO THE HOLY THEOLOGIAN IN EPHESE	229
Tina Petrova. POPULARIZATION OF THE NATIONAL AUDIOVISUAL HERITAGE THROUGH INTERNET PLATFORMS.....	235

SECTION 3. INFORMATION TECHNOLOGIES AND INFORMING SCIENCE

Daniela Pavlova, Panayot Gindev, Ivanka Pavlova. STUDY OF REGULATORY DOCUMENTS, NATIONAL AND EUROPEAN LEGISLATION DEFINING THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE	251
Detelina Vitanova. THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN OPTIMIZING EDUCATIONAL PROCESSES	258
Denitsa Dimitrova. HUMAN 2.0: THE ART OF ADAPTATION IN THE AGE OF AI	264
Monika Ignatova. ECOLOGY OF VIOLENCE IN SOCIAL NETWORKS: PRACTICES, CONTEXTS AND GRAMMAR OF ONLINE HARM.....	275
Arno Onnen. HOW DIGITAL AND AI COMPETENCIES INFLUENCE INNOVATION AND COLLABORATION IN DIGITALLY TRANSFORMING ORGANIZATIONS	281
Malte Schuller. SUCCESS FACTORS FOR DIGITAL BRANDING IN SOCIAL MEDIA.....	285

SECTION 4. SECURITY AND DEFENCE

Plamen Teodosiev. RISKS OF INTRODUCING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN DIPLOMATIC ACTIVITIES. POSSIBLE PREVENTION METHODS	295
Jordan Deliversky. BULGARIA'S PATH TO THE EURO AREA. PERESPECTIVES AND CHALLENGES	301
Martin Zahariev, Panayot Gindev, Daniela Pavlova. LEGAL AND INSTITUTIONAL FRAMEWORK FOR REPORTING PERSONAL DATA BREACHES: ANALYSIS OF EUROPEAN REQUIREMENTS AND NATIONAL ENFORCEMENT MECHANISMS	310
Ralitsa Yotova. INFORMATION DEVIATIONS AND THEIR IMPACT ON PUBLIC ATTITUDES: CHALLENGES TO INFORMATION CULTURE IN BORDER REGIONS	318
Stoyan Boyanov. THE INSTITUTIONALIZATION OF INTERNAL SECURITY IN THE PRINCIPALITY OF BULGARIA (1879): EARLY GOVERNANCE PRACTICES IN SECURITY	325

ПАМЕТА ЗА БАЛКАНСКИТЕ ВОЙНИ: ГЕРОИЗЪМ И ИДЕАЛИ

Антоний Станимиров

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Настоящият доклад изследва ролята на военните паметници, издигнати в чест на Балканските войни (1912 – 1913), в процесите на формиране и утвърждаване на националното самосъзнание на балканските народи. Балканските войни са анализирани като ключов момент от историята на региона, когато националните идеали и териториалните стремежи намират отражение не само в политическите и военните действия, но и в културното и мемориалното пространство. Докладът разглежда теоретичните аспекти на паметта и паметниците като носители на исторически наративи и символи на колективна идентичност. Проследява разнообразието в стилистиката, посланията и социалната функция на мемориалните обекти. Особено внимание е отделено на начина, по който паметниците оформят и поддържат националната памет, легитимират политически проекти и създават трайни образи на героизъм и саможертва в общественото съзнание. В заключение се обсъжда трансформацията на паметта за Балканските войни в съвременен контекст и актуалното значение на тези паметници в културната и историческа памет на Балканите.

Ключови думи: Балкански войни; памет; идеология; паметници; национални идеали

ВЪВЕДЕНИЕ

Балканските войни винаги се разглеждат като вододелен момент за региона, тъй като може да се каже, че всъщност това е окончателната фаза или повратната точка на държавите от Балканския полуостров да разделят и последните териториални остатъци от разпадащата се Османска империя. Резултатите, породени от Руско-турската освободителна война (1877 – 1878), показват, че все още не са решени териториалните спорове между държавите. След подписването на Санстефанския предварителен мирен договор (3 март 1878 г.) се случват няколко исторически събития, които всъщност ще породят нови териториални напрежения в региона поради техните дълбоки политически, териториални и социални последици, които преформатират не само регионалната карта, но и националните идентичности и политическите режими.

В началото на XX в. Балканите се превръщат в сцена на драматични политически, социални и военни трансформации, които оставят дълбоки следи в националната памет на народите в региона. Балканските войни от 1912 – 1913 г. не само прекрояват политическата карта на Югоизточна Европа, но и формират нови наративи за героизъм, саможертва и национално достойнство. В този процес паметниците, издигнати в чест на падналите войници и постигнатите победи, се превръщат в материален израз на колективното преживяване на войната и важен инструмент за изграждане и утвърждаване на националното самосъзнание.

Цел и задачи на доклада

Настоящото изследване си поставя за цел да анализира ролята на военните паметници, създадени в контекста на Балканските войни, като свидетелства за обществената памет и като активен фактор в процесите на национално изграждане.

Исторически контекст

С победата над Османската империя и последвалите териториални преразпределения балканските държави значително разширяват териториите си. Това води до нови демографски и етнически предизвикателства, тъй като големи маси население с различен етнически

произход се включват в рамките на националните държави. Така Балканските войни бележат преход от един имперски ред към нова епоха на национални държави с амбиции и напрежения, които оформят балканската политика през целия XX в.

Национализмът като движеща сила

Национализмът на Балканите се утвърждава като централна политическа и социална идеология още от XIX в., особено след като Османската империя започва да губи влиянието си в региона. Този процес обаче придобива особена интензивност в края на XIX и началото на XX в., когато балканските държави (България, Сърбия, Гърция, Черна гора, Румъния) започват да се борят не само за политическа независимост, но и за териториално разширение и изграждане на „етнически чисти“ нации (Gerolymatos 2002, pp. 146). В този контекст национализмът служи за създаване и установяване на политическите елити и новите държави. Националните идеологии конструират митове за „славното минало“, „нашите земи“ и „национални герои“, които сплотяват обществото около идеята за една обща идентичност. Балканските държави започват да използват историческата и културната идентичност, за да обосноват териториалните си претенции (например идеалите за „Санстефанска/Велика България“, „Велика Сърбия“ и „Мегали идея“ на Гърция). Може да се каже, че Балканските войни (1912 – 1913) са директен израз на национализъм, целящ да възстанови баланса (Voeskh 2016, pp. 1-9). Идеологията за „националното обединение“ в повечето случаи оправдава военните действия и легитимира насилието срещу други етнически и религиозни групи. Териториалното съперничеството за Македония, Тракия и Добруджа показва как национализмът води до вътрешнобалкански сблъсъци дори и между бившите съюзници. Мащабните преселвания, насилствената асимилация и етническите прочиствания са директни последици от този национализъм. След войните се засилват и политиките за „етническа чистота“, при които малцинствата често стават жертва на репресии или са принудени да напуснат родните си домове (Voeskh 2018, pp. 3-18). Това създава напрежения, които траят десетилетия наред. Балканският национализъм често се насочва към съседите и поддържа постоянна атмосфера на конфликтност, враждебност и нетърпимост. Дори в мирни периоди националните идеологии пречат на създаването на стабилни междудържавни отношения и често водят до дипломатически кризи. Национализмът на Балканите може да се определи като меч с два остри края: от една страна, той обединява народите, но от друга страна, поражда постоянни конфликти, често водещи до етническо напрежение и нестабилност. В исторически план той е основният двигател както на еманципацията от Османската империя, така и на дестабилизацията на региона през целия XX в. (Krawietz, Birgül; Riedler, Florian 2020, pp. 45-67).

Политическата и социалната обстановка на Балканите (1909 – 1914)

Периодът между 1909 и 1914 г. е критичен за Балканите и се характеризира с изострена нестабилност, силно нарастване на националистическите амбиции и динамична дипломатическа активност. Политическата и дипломатическата среда в региона се оформя под въздействието на няколко ключови фактора. Упадъкът на Османската империя, Младотурската революция от 1908 г. и последвалият след това контрапреврат на Абдул Хамид II през 1909 г. допълнително ускоряват упадъка и подкопават стабилността на османската власт в европейската територия. Това създава „териториален и политически вакуум“, който съседните балкански държави се стремят да запълнят, водени от идеите и възможностите за национално освобождение и териториално разширение. Допълнителното изостряне на националните въпроси, касаещи особено Македония, става обект на оспорване и повод за остър сблъсък между България, Сърбия и Гърция. Балканските държави възприемат активна политика на национално обединение, която води до интензивна милитаризация и засилване на пропагандните кампании сред местното население (Vokovoy 2022, pp. 1-40).

През 1912 г. се създава и Балканският съюз (България, Сърбия, Гърция и Черна гора) с първоначалната цел да се противопостави на Османската империя. Съюзът е резултат от

сложна дипломация, при която Русия изиграва ключова роля, опитвайки се да укрепи позициите си на Балканите чрез съюзнически мрежи. В същото време Австро-Унгария и Германия активно се опитват да противодействат на руското влияние. Анексирането на Босна и Херцеговина (1908 – 1909) от страна на Австро-Унгария предизвиква остра реакция от Сърбия и Русия. Този акт изостря допълнително регионалната нестабилност и трайно влошава отношенията между Австро-Унгария и Сърбия, като поставя началото на серия от дипломатически кризи. Може да се каже, че Балканските войни преформатират изцяло политическата карта на Балканите (Todorova 1997, pp. 1-15). Първата балканска война завършва с почти пълно изтласкване на Османската империя от Европа, но Междусъюзническата война през 1913 г. разкрива крехкостта на Балканския съюз и задълбочава противоречията между България, Сърбия и Гърция. Впоследствие Балканите стават и арена на стратегическо съперничество между Великите сили (Австро-Унгария, Русия, Германия, Великобритания и Франция). Конференцията в Лондон (1912 – 1913) и Букурещкият мирен договор (1913) демонстрират опитите на тези сили да наложат своя контрол върху регионалните конфликти, но без трайно решение на конфликта. След 1913 г. политическата обстановка остава крайно напрегната.

Убийството на херцог Франц Фердинанд в Сараево през 1914 г. се случва на фона на вече изключително поляризиран и милитаризиран регион, което става повод за избухването на Първата световна война. Периодът 1909 – 1914 г. се характеризира с една изключителна динамика, в която балканските държави активно преследват териториални и национални цели, докато Великите сили се стремят да използват региона като инструмент в своята глобална геополитическа игра. В този момент Балканите се утвърждават като „барутният погреб на Европа“, където локалните конфликти и глобалните интереси се преплитат и водят до драматични последици.

Таблица 1

Балканските войни: основни събития и техните последици за държавите в региона

Събитие	Сражения	Последици
Първа балканска война (октомври 1912 – май 1913) Балканският съюз (България, Сърбия, Гърция, Черна гора) напада Османската империя с цел освобождаване на останалите територии с християнско население.	Битките при Лозенград, Чаталджа и Люлебургас (България), Кумановската битка (Сърбия), Обсадата на Янина (Гърция)	Османската империя губи почти всичките си европейски територии. Лондонски мирен договор (май 1913) урежда нови граници. Османската империя губи почти всичките си европейски територии. България придобива голяма част от Тракия. Сърбия разширява значително територията си в Македония и Косово. Гърция придобива Солун и Южна Македония. Османската империя е изтласкана почти напълно от Балканите. Тежки етнически напрежения възникват поради разместването на населението.

Междусъюзническа война (юни – юли 1913) България воюва срещу Сърбия, Гърция, Османската империя и Румъния.	Битка при Фере (1913), Брегалнишка битка Битка при Калиманци Битка при Калиново Битка за Кресненския пролом Битка при Криволак (1913) Битка при Кукуш Битка при Кукуш и Лахна	Разногласия за подялбата на Македония водят до конфликт между бившите съюзници – България срещу Сърбия, Гърция и по-късно Румъния и Османската империя. България претърпява поражение. Букурещки мирен договор (август 1913) определя нови граници. Разногласия за подялбата на Македония водят до конфликт между бившите съюзници – България срещу Сърбия, Гърция и по-късно Румъния и Османската империя. България губи Южна Добруджа (на Румъния), част от Македония (на Сърбия и Гърция), но запазва Пиринска Македония и Западна Тракия. Сърбия утвърждава контрола си върху Вардарска Македония. Гърция консолидира позициите си в Егейска Македония и Крит. Румъния засилва позициите си с присъединяването на Южна Добруджа. Османската империя си връща Източна Тракия, включително Одрин. Драстична промяна на териториалната карта на Балканите. Засилване на националистическите движения и ревизионистки стремежи, особено в България. Установяване на нови етнически малцинства в новите граници, което създава дългосрочни конфликти. Силна милитаризация на балканските държави. Задълбочаване на съперничеството между Сърбия и Австро-Унгария, което води към Първата световна война.
--	---	---

Паметниците като форма на колективна памет

Паметниците, посветени на Балканските войни, играят ключова роля в процесите на национално изграждане и конструиране на колективната памет, като функционират като материални символи на националната идентичност и историческите разкази. Паметниците визуализират и материализират исторически събития, личности или идеи, които се считат за фундаментални за нацията (Milosevic 2017). Те селектират специфични моменти от миналото, които се превръщат в канон на националната история. Чрез изграждането и поддържането на паметници държавата легитимира своето съществуване и политическа идеология, като демонстрира приемственост между миналото и настоящето (Ex Utopia 2016). Те служат и като сакрални места за възпоменателни церемонии, които сплотяват общността, но също така допринасят за оформянето на публичното пространство така, че да поддържат и подсилват националното чувство за единство (Makuljević 2012, pp. 33-40).

След Балканските войни (1912 – 1913) в българските земи възниква силна необходимост от възпоменание на загиналите за националното обединение. Военните паметници, изградени в този период и впоследствие, са не само архитектурноестетически обекти, но и носители на колективна памет, идеология и идентичност. В хода на Първата (1912) и Втората (1913) балканска война загиват повече от 100 000 български войници, а стотици са ранени и безследно изчезнали. Под влияние на европейските образци (австрийски) и германското образование на много български архитекти и скулптори, в България се заражда традицията на военните паметници като част от модерната архитектура. Често и характерно са във формата на пирамидална колона или правоъгълен обелиск върху многостепенна основа. Други характерни форми на паметниците, посветени на Балканските войни, са фигурите на воин/и в естествен ръст или на кон, олицетворяващи героизма и саможертвата. Костниците биват каменни или бетонни сгради/мавзолеи, в които се съхраняват костите на неизвестни и загинали войници. Паметните плочи и кътове в някогашните бойни фронтове например са малки по размер монументи (обикновено извън територията на България, например в днешна Северна Македония). Към тях може да се включат и чешмите-паметници. Чести материали, които се използват, са: мрамор, гранит, бетон, чугун, в някои случаи и месинг. Орнаментиката и символика обикновено включва: лаврови венци, мечове и щитовете, орли, знамена, пушки, саби, медали, гилзи и снаряди и т.н. Тези паметници обикновено са разположени повсеместно – както в големите градове (София, Пловдив, Бургас, Варна), така и в малки общини и села. В градовете например те са по-представителни и имат висока художествена стойност, докато в малките общини и села често са скромни и изградени със средства на семейства на загинали и ветерани. Често по тях се изписват: имена, чиновете, подразделенията, дата и място на смъртта, а девизи по тези паметници са: „За Царя и Отечеството“, „С нами Богъ“, „Българийо, за тебе те умряха“.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение изследването на паметта за Балканските войни през призмата на паметниците и националното самосъзнание разкрива няколко ключови аспекта. Първо, монументалното присъствие в градския и селския пейзаж функционира като материален носител на колективна памет, който утвърждава и визуализира националните разкази за героизъм, жертва и съпротива. Паметниците от Балканските войни „работят активно“ за изграждане на исторически наративи, в които нашите действия са оправдани и възвеличаващи и с основание, защото подвигът наистина е мащабен. Обуславяната динамиката на национално ниво показва, че паметниците често стават поле на политически спорове и преосмисляне. Докато официалният дискурс акцентира върху единен национален образ, на местно ниво могат да се проявят различни практики – възпоменателни събрания, реставрации и художествени интерпретации, които понякога може да контрастират на централизираната история. Този двустранен процес илюстрира как националното самосъзнание е монолитно. Изследването подчертава необходимостта от по-широк подход, който да обхване и неофициални форми на памет,

например: художествени произведения и дигитални инициативи. В условията на глобализиращ се свят и развитие на нови медии начините за съхранение и предаване на историческа памет бързо се модифицират, търпят промени, което от своя страна влияе на националното самосъзнание и възприемането на историческите събития. Изводите от проучването показват, че паметниците, посветени на Балканските войни, са нещо повече от едни каменни или метални конструкции, те са активен участник в обществената памет и политическата култура. Следващите изследвания биха могли да проследят как новите поколения възприемат тези материали и как дигиталните технологии променят традиционните форми на паметта.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящият доклад се изготвя въз основа на научноизследователски проект по договор КП-06-M65/4 „От надежда до разочарование (идеята за героичното) 1909 – 1914“ към Фонд „Научни изследвания“ (ФНИ), Министерство на образованието и науката.

REFERENCES

- GEROLYMATOS, Achilles. 2002. The Balkan Wars: Conquest, revolution and retribution from the Ottoman era to the twentieth century and beyond. New York: Basic Books; eBook ISBN: 9780786724574 file:///C:/Users/user/Downloads/the-balkan-wars-9780786724574.pdf
- BOECKH, K., S. Rutar (eds.), 2016. The Balkan Wars from Contemporary Perception to Historic Memory. The Balkan Wars from contemporary perception to historic memory. Cham: Palgrave Macmillan; DOI: 10.1007/978-3-319-44642-4.
- BOECKH, Katrin; RUTAR, Sabine, eds. 2018. The wars of yesterday: The Balkan Wars and the emergence of modern military conflict, 1912–1913. New York; Oxford: Berghahn Books; DOI: 10.3167/9781785337741.
- KRAWIETZ, Birgül; RIEDLER, Florian, eds. 2020. The heritage of Edirne in Ottoman and Turkish times: Continuities, disruptions and reconnections. Studies in the History and Culture of the Middle East, Vol. 34. Berlin; Boston: De Gruyter; DOI: 10.1515/9783110639087.
- ŠARENAC, Danica. Commemoration, cult of the fallen (South East Europe). In: DANIEL, Ute et al., eds. 1914 – 1918 Online: International Encyclopedia of the First World War [Internet]. Berlin: Freie Universität Berlin; 8 Oct 2014 [cited 2 May 2025]. Available from: <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/commemoration-cult-of-the-fallen-south-east-europe>
- BOKOVOY, Melissa Remembering Serbia's Balkan Wars in pictures and words. Balkanologie [Internet]. 2019;(23) [cited 2 May 2025]. Available from: <https://journals.openedition.org/balkanologie/4080>
- TODOROVA Maria. Imagining the Balkans, [Internet] New York, Oxford University Press, 1997, p. 117. [cited 2 May 2025]. Available from: <https://www2.tf.jcu.cz/~klapetek/todorova.pdf>
- MILOSEVIC, Ana. Placing all bets on memorials: Memory mania goes Balkans [Internet]. The Balkanist; 21 Aug 2017 [cited 2 May 2025]. Available from: <https://balkanist.net/placing-all-bets-on-memorials-memory-mania-goes-balkans>
- EX UTOPIA. Myth & memory in the Balkans: The 'spomeniks' of former Yugoslavia [Internet]. Ex Utopia; 2016 [cited 2 May 2025]. Available from: <https://www.exutopia.com/myth-memory-in-the-balkans-the-spo-meniks-of-former-yugoslavia/>
- MAKULJEVIĆ, N. Public Monuments, Memorial Churches and the Creation of Serbian National Identity in the 19th Century. 2012 In T. Zimmermann (Ed.), Balkan Memories: Media Constructions of National and Transnational History (1st ed., pp. 33-40). transcript Verlag. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv371bszd>. [Internet] [cited 2 May 2025] <http://www.jstor.org/stable/j.ctv371bszd>

MEMORY OF THE BALKAN WARS: HEROISM AND IDEALS

Abstract: *This paper examines the role of military monuments erected in honor of the Balkan Wars (1912 – 1913) in the formation and affirmation of the national identity of the Balkan peoples. The Balkan Wars have been analyzed as a key moment in the history of the region, when national ideals and territorial aspirations were reflected not only in political and military actions, but also in the cultural and memorial activities of the area. The paper examines the theoretical aspects of memory and monuments as carriers of historical narratives and symbols of collective identity. The diversity in style, message, and social function of memorial sites have been traced. Special attention is paid to the fact that monuments etch and maintain national memory, legitimize political projects and create lasting images of heroism and self-sacrifice in the public consciousness. In conclusion, we discuss the transformation of the memory of the Balkan Wars into a modern context and the current significance of these monuments in the cultural and historical memory of the Balkans.*

Keywords: *Balkan wars; memory; ideology; monuments; national ideals*

Senior Assist. Prof. Antoniy Stanimirov, PhD

ORCID 0009-0001-5095-9645

University of Library Studies and Information Technologies

Sofia, Bulgaria

E-mail: a.stanimirov@unibit.bg